

Komentar in karta: 2/33
SLA V779(a).01 'postelja'

Vlado Nartnik

1. Gradivo

Za pomen 'kos pohištva, namenjen in prirejen za ležanje, spanje', knj. *póstelja* (*ó*), se v narečjih največ uporablja leksem *póstelja*, tudi *postélja*, z nadaljnjimi glasoslovnimi različicami ter oblikoslovnima alternantama *postelj -e* in *postelj -i* (v T392, T394 in T396). Precej bolj poredko je zapisan leksem *oder*. Izposojenke zastopajo poimenovanja *špampet*, *štampet -a* in *štampet -i* (v T414) ter *štampek*, pa tudi *kova*, *kaceta* in *kučeta* ter *krevet*.

2. Morfološka analiza

postelja < **po-stel-a* (< **po-stel-j-a*) ← **po-stbl-a-ti* **po-stelǫ* ← **po-* 'po' + **stbl-a-ti* **stelǫ* (< **stel-jǫ*) 'razprostirati, postiljati, nastiljati'

postelj -e < **po-stel-b* (< **po-stel-j-b*), Red *-e* 'postelja'

postelj -i < **po-stel-b* (< **po-stel-j-b*), Red *-i* 'postelja'

oder < **odr-b* 'oder'

špampet < *(*špampet*)-*ǔ* ← srvnem. *spambette*, *spanbette* 'postelja z žimnico na napetih trakovih' v bav. nem. izgovoru (*-b- > -p-*)

štampet -a < *(*štampet*)-*ǔ* ≤ *(*špampet*)-*ǔ* (z disimilacijo *p-p ≥ t-p*)

štampet -i < *(*štampet*)-*ǔ* ≤ *(*špampet*)-*ǔ* (z disimilacijo *p-p ≥ t-p*)

štampek < *(*štampek*)-*ǔ* ≤ *(*špampet*)-*ǔ* (z disimilacijo *p-p ≥ t-p* in prehodom *-t ≥ -k*)

kova < *(*kov*)-*a* ← furl. *cova* 'ležišče'

koceta < *(*kocet*)-*a* ← furl. *cocjete* 'ležišče'

kučeta < *(*kučet*)-*a* ← it. *cuccetta* 'ležišče'

krevet < *(*krevet*)-*ǔ* ← hrv. *krevet* 'postelja'

3. Posebnosti kartiranja

Kot enkratnice so kartirani leksemi *koceta* v T118, *kučeta* v T119, *štampek* v T401 ter *krevet* v T410.

Kot tretji odgovor v posamezni točki je z znakom za komentar kartiran odgovor *postelja* v T392.

4. Uporabljena dodatna literatura

Furlan 2011; Gura 2009; SEL 2004

5. Primerjaj

SLA V466.01 *pograd* (2/34); OLA: /; ALE: /; ALI: /; ASLEF: /; SDLA-SI: /; HJA: V677; ÚMNYA: /

6. Etnološka osvetlitev

Postelja je položen, podolgovat in razmeroma nizek kos pohištva, namenjen počitku, spanju, negovanju bolnih ipd. Posteljo sestavljata posteljnjak in posteljna oprema. Posteljnjak je leseno ali kovinsko ogrodje postelje. Kot pohištveni kos se je v okolju plemstva in bogatih meščanov uveljavil vsaj v poznem srednjem veku, v kmečkem okolju pa poredkoma šele v 17. stoletju in bil še vse 19. stoletje redek ter pravzaprav prestižni kos notranje opreme, saj so na ležišču s posteljnjakom sprva spali le gospodar z ženo, bolniki ali stari starši. Drugi družinski člani so pri večini kmečkega, revnejšega mestnega in trškega prebivalstva spali na zasilnih ležiščih po tleh v hiši, izbi, na klopeh ob peči ali pod bogkovim kotom, odrasli fantje in hlapci pa navadno pozimi na slamnatem ležišču v hlevu, v poletnih mesecih pa na parni, seniku, kozolcu in drugod. Na splošno so se posteljnjaki uveljavili šele v 20. stoletju, ko je prevladalo načelo, naj ima vsak svojo posteljo (čeprav so mnogi otroci vse do srede 20. stoletja po dva ali trije (navzkriž) še spali v eni postelji). Sčasoma se je poimenovanje postelje povezovalo z njenim uporabnikom (zakonska in otroška postelja), velikostjo (enojna, dvojna postelja), izvorom (francoska postelja), gradivom (lesena, kovinska, vodna postelja) in specifično konstrukcijo (bolniška, vojaška postelja).

Posteljnjak skupaj s posteljno opremo, tj. predmeti za pripravo ležišča, vzglavja, pregrinjala in varovanja, sestavlja posteljo. Vse do druge polovice 19. stoletja je bilo ležišče v posteljnjaku najpogosteje narejeno iz slame in ličkanja, ki so ga prekrili s plateno rjuho. Skoraj povsod so poznali slamnjačo, plevnico, žaganico, t. j. veliko vrečo, ki so jo napolnili s slamo ali ličkanjem, ovsenimi plevami, listjem ali žaganjem. Revnejši prebivalci so se odevali z oblačili ali kosi tkanin, vrečami ipd., premožnejši z lanenimi, pozneje večinoma z bombažnimi in sintetičnimi rjuhami, ter toplimi odejami, ki so bile v 19. stoletju stkanje iz slabšega materiala, nato pa iz vse kakovostnejših tkanih in česane volne, bombaža in sintetičnih vlaken.

Postelje so po spanju gospodinje očistile in postlale ter prekrile s posteljnim pregrinjalom, ki je bil navadno iz boljšega lanenega platna, ponekod okrašenega z vezeninami, ali iz drugih materialov. Po drugi svetovni vojni je bilo priljubljeno kupovanje barvitih sintetičnih pregrinjal na Ponterosu v Trstu, ponekod so jih po hišah prodajali tudi Romi.

Še do konca 19. stoletja so zaradi razmeroma visokih posteljnjakov, ki so imeli simetrično ponižan zgornji rob obeh stranic, med stranice in ležišče zatikali lesene in pogosto profilirano obžagane in poslikane *spalne škarje*, največkrat dvokrake oblike. Škarje so varovale visoko nastlana ležišča in preprečevale padec v postelji ležeče osebe na tla, saj bi zaradi višine lahko prišlo do poškodb. Znale so bile na premožnih gorenjskih in koroških kmetijah, sicer pa so bile razširjene po večjem delu alpskega sveta.

Prim.: Makarovič 1981; SEL 2004

7. Skica

